

*İbtidai təhsilin problemləri***KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN İDRAK MARAQLARININ FORMALAŞMASI
ÜÇÜN TƏLİM PROSESİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN METODLAR**

UOT 372.3/4

Rəna Nüsrəddin qızı Cəbrayilova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Pedaqoji psixologiya kafedrasının baş müəllimi

E-mail: rena.cebrayilova1234@gmail.com**Rəyçilər:** *psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova,*
*psixol.ü.f.d., dos. N.T. Rzayeva***Açar sözlər:** *idrak maraqları, təlim prosesi, metod və üsullar, komponentlər, öyrənmə***Ключевые слова:** *познавательные интересы, процесс обучения, методы и методы, компоненты, обучение***Key words:** *cognitive interests, learning process, methods and methods, components, learning*

Metod müəllim və şagirdlərin müəyyən olunmuş təlim məqsədinə çatmağa yönəlmiş nizamlı bir fəaliyyətdir. Təlim metodları dedikdə təhsil problemlərinin həlli yolları başa düşülür. Dünyada elm adamları tərəfindən idrak marağının formalaşmasına yönəldilmiş çoxlu sayda metod və üsullar toplanmışdır. Təlim metodu təhsilin təşkilinin ən vacib komponentidir və təlim prosesinin hamı ilə sıx əlaqəli dinamik bir komponentidir.

Öyrənmənin aktiv metodları – öyrənmələrin idrak maraqlarını stimullaşdıran metodlardır. Bu metodlar əsasən müəyyən bir problemin həlli yolları barədə sərbəst fikir mübadiləsini nəzərdə tutan bir dialoqa əsaslanır. Onlar şagirdlərin fəallığının yüksək səviyyəsi ilə xarakterizə olunur.

Təhsil və tədris-istehsalat fəaliyyətinin yüksəldiləsi baxımından müxtəlif təlim metodlarının imkanları fərqlidir, müvafiq metodun mahiyyəti və məzmunu onlardan istifadə yollarından və müəllimin ustalığından asılıdır. Hər bir üsul ondan istifadə edən şəxslər tərəfindən aktiv hala gətirilir. Öyrənmənin aktiv metodları tədris materialına yiyələnmə prosesində şagirdlərin əqli və praktik fəaliyyətlərini, fəallığını təmin edir. Bu metodların köməyi ilə idrak maraqlarını davamlı şəkildə inkişaf etdirmək olar. Təlim prosesində onları sistemləşdirməklə yanaşı, həm də hissələrə bölmək məqsədmüvafiqdir.

Fəal təlim metoduna daxil olan üsullardan biri də sinifdə *əyləncəli vəziyyət* yaratmaqdır. Bu üsula əyləncəli nümunələr, təcrübələr və paradoksal faktları tədris prosesinə daxil etmək aiddir. Bu üsul öyrənməyə marağın artmasına kömək edir. Əyləncə vəziyyəti şagirdlərdə təəccüb üsullarının tətbiqi yolu ilə mövzuya dərin emosional təəssüratların yaranmasına səbəb olur ki, bu da kiçik yaşlı məktəblilərdə təlim fənninə dərin emosional təəssüratlar oyadır.

O, idrak maraqlarının formalaşmasına da müsbət təsir göstərir. Dərslər zamanı emosional vəziyyət yaratmaq üçün müəllimin nitqinin emosionallığı, parlaqlığı, bədiiliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İdrak maraqlarının formalaşdırılması üçün metod və üsullara yalnız fəal tədris metodu və əyləncə vəziyyəti deyil, digərləri də daxildir.

Təlim prosesinin oyun situasiyasının yaradılmasına əsaslanan **idrak oyunları metodu** öyrənməyə maraq yaratmaq üçün dəyərli bir metod adlandırılıla bilər. Bu metod mövzuları daha

sürətlə, asan və aydın şəkildə başa düşməyə kömək edir. Onlar idrak prosesinin sürətli formalaşmasını müşayiət edir.

İdrak marağının stimullaşdırılmasının başqa bir üsulu da **idrak mübahisəsi situasiyasının yaradılması** metodudur. Bu metod mövzuya marağın artmasına kömək edir. Gələcəkdə şagirdə kömək edəcək sağlam rəqabəti inkişaf etdirir. Yarış uşaqlara müvəffəqiyyət, öyrənmə sevinci, qazandıqları ilə qürur duymağa kömək edir və bu da uşağın emosional proseslərinə təsir göstərir. Şagirdlərin mübahisəli vəziyyətlərə salınması onların biliklərini dərinləşdirməklə yanaşı, qeyri-ixtiyari olaraq onların diqqətini həmin mövzuya cəlb edir və marağın artmasına səbəb olur.

Qeyri-standart yaradıcı tapşırıqların həlli metodunun tətbiqi kiçik yaşlı məktəblilərin yaradıcılıq proseslərinin inkişafına kömək edir və bu da şagirdlərin idrak maraqlarının formalaşmasına müsbət təsir göstərir. Təlim fəaliyyətinin özünə əsas maraq mənbəyi ilk növbədə onun məzmunudur.

Məzmunun güclü stimullaşdırıcı təsiri olması üçün təlim prinsiplərində (elmin həyatla əlaqəsi, sisteməliklik və ardıcılıq, kompleks təhsil, tərbiyəedici və inkişafetdirici təsir) formalaşdırılmış bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Məzmunun stimullaşdırıcı təsirini artırmağa yönəldilmiş xüsusi üsullar da vardır. Bunlara ilk növbədə yenilik, aktualıq vəziyyətinin yaradılması, məzmunun incəsənət və ədəbiyyatdakı ən vacib kəşflərə yaxınlaşdırılması daxildir.

Həyat vəziyyətlərinin təhlili metodundan idrak maraqlarının formalaşması üçün istifadə olunur. Öyrənmənin bu metodu bilikləri mümkün qədər çox konkretləşdirmək yolu ilə birbaşa stimullaşdırır. İdrak maraqlarının formalaşdırılması metodlarına kiçik yaşlı məktəblilərin marağını artıran təlim əməkdaşlığı daxildir. Müəllim təlim əməkdaşlığının birgə fəaliyyətində:

- şagirdin fəaliyyət üsullarını yenidən qurma vəziyyətini yaradır;
- tədris materialını elə təşkil edir ki, uşaq öz təcrübəsizliyinin səbəblərini aşkar edə bilsin;
- yalnız şagirdlərin təşəbbüsü ilə onlarla əməkdaşlıq edir və onlara konkret köməyini göstərir.

İdrak marağının stimullaşdırılması metodlarına evristik tədris metodu da aid edilə bilər. Evristik öyrənmənin məqsədi keçmiş təcrübələri şagirdlərə ötürmək deyil, şəxsi təcrübələr və məhsullar yaratmaqdır. Kiçik yaşlı məktəblilərin müxtəlif təhsil sahələrində həyata keçirdiyi evristik fəaliyyət nümunə üzrə fəaliyyəti izləməklə əvvəlcədən bacarıqlara sahib olduqlarını düşünmürdü. Bu metodda idrak tapşırıqları üçün aktiv axtarış təşkil edilir. Yalnız müəllimin nəzarəti altında şagirdlərin yaradıcı fəaliyyəti nəzərdə tutulur. İdrak maraqları müəyyən bir çərçivədə formalaşır.

Həmçinin biliklərin təqdim edilməsi üçün müəllim hər hansı bir hekayəyə, izahata və ya söhbətə müraciət edir. Bu metodlar tez-tez bir nümayiş ilə əlaqələndirilir. Hekayə dəyərönlü fəaliyyətlərin təşkilində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əxlaqi qiymətləndirmələr və davranış normaları uşaqların hisslərinə təsir edərək fikirlərin mənasını anlamağa və mənimsəməyə kömək edir.

Hekayə öyrənmənin müsbət motivlərinin və aktiv həyat mövqeyinin inkişafına kömək edir ki, bu da idrak maraqlarının formalaşmasını şərtləndirir.

Söhbət metodundan qədim zamanlardan bəri həmişə istifadə edilmişdir. Bu metod tədriscən şagirdləri yeni biliklərə yiyələnməyə sövq edir.

Kitabla işləmə üsulu. Bu üsuldən yeni biliklər əldə etmə və həmin biliklərin möhkəmləndirilməsi, habelə bacarıq və bacarıqların inkişafı metodu kimi istifadə edilə bilər. Bu təlim çoxfunksiyalı üsul olub təlim, inkişaf və tərbiyəni təmin edir, öyrənməyə və özünütəkmilləşdirməyə təhrik edir, nəzarət və korrektə funksiyalarını yerinə yetirir.

Kitabla işləmək metodu – həm məktəbdə, həm də məktəbdən sonrakı mərhələdə öyrənmə və ya özünütəhsil dövründə əsas öyrənmə metodudur. Məsələn, müəllim dərslərdən istifadə edir.

Bacarıq və vərdisləri inkişaf etdirmək üçün müəllim şagirdlərə müxtəlif tapşırıqlar verir, uyğun hərəkətlərin həyata keçirilməsində məşqlər sistemi təmin etməyə çalışır. Bundan ötrü o şagirdlərin müstəqilliyini artıran yaradıcı xarakterli işləri təşkil edir. İstənilən metodla şagirdlərin işi elə təşkil edilməlidir ki, mənimsənilənləri anlamadan yeni biliklərə yiyələnməyə icazə verilməsin.

Öyrənmənin düzgün təşkilində hər bir metod şagirdlərin idrak qabiliyyətlərini – qavrayışını, təfəkkürünü, hafizəsini, təxəyyülünü inkişaf etdirmək üçün maksimum dərəcədə istifadə olunur. Hər bir metod müəllim və şagirdlərin fəallığını tələb edir.

Tədrisdə müxtəlif metod və üsulları tətbiq edərək idrak işlərinin təcrübəsində onları kiçik yaşlı məktəblilərə öyrətmək lazımdır. Əqli iş və praktik hərəkətlərin metod və üsullarından müstəqil istifadə şagirdlərin qabiliyyətlərinin inkişafında ən güclü amildir. Müstəqil əqli işin təcrübəsi şagirdləri özünütəhsil yolu ilə bilik əldə etmək qabiliyyəti ilə təchiz edəcəkdir. Dərsin həqiqətən şagirdlərin fərdi keyfiyyətlərini təzahür etdirmə vasitəsi olması və ev tapşırıqlarını həvəslə yerinə yetirmələri üçün mümkün qədər informasiya-praktik metodundan problem axtarışına keçmək lazımdır.

Problemlə axtarış metodunda işlərin çox hissəsi uşaqlara həvalə olunur ki, bu da idrak maraqlarının inkişafına kömək edir. Müəllimlər tərəfindən **fərqləndirmə metodu** da istifadə olunur. Bütün uşaqlar akademik səviyyələrinə görə bir-birindən fərqlənir. Şagirdlərin əksəriyyəti çətin tapşırıqları yerinə yetirə bilmirlər. Öyrənmənin bütün mərhələlərində şagirdlərin idrak maraqlarının fəallaşdırılması vasitəsi kimi tapşırıqların həlli vacibdir. Bir sözlə, kiçik yaşlı məktəblilərin idrak maraqlarının formalaşdırılması üçün ən təsirli metodlar müəyyənləşdirildi.

Təlimdə rəğbətəndirmə kiçik yaşlı məktəblilərdə idrak fəaliyyətinin inkişafına mühüm yanaşmanı ifadə edir. Təcrübəli müəllimlər tez-tez bu metodun geniş tətbiqi nəticəsində uğur qazanırlar. Şagirdin uğuru anında onu tərifləmək, tərifli sözlər işlətmək şagirdin emosional vəziyyətini idarə etməyə imkan verir.

Öyrənmə inkişafetdirici xarakter daşmalı, şagirdlərin əqli fəaliyyət üsullarını və biliklərini zənginləşdirməlidir, həmçinin onların idrak maraqlarını formalaşdırmalıdır. Bundan ötrü müasir şagirdlərin təlim və tərbiyəsinin metod, üsul və vasitələri dəyişdirilməli və təkmilləşdirilməlidir.

Problemin aktuallığı. Təlim prosesində metodların tətbiqi kiçik yaşlı məktəblilərin yaradıcılıq proseslərinin inkişafına kömək edir və bu da şagirdlərin idrak maraqlarının formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Tədrisdə müxtəlif metod və üsulları tətbiq edərək idrak işlərinin təcrübəsində onları kiçik yaşlı məktəblilərə öyrətmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Çinar-çap, 2002, 620 s.
2. Əliyev R.İ. Psixologiya: Dərs vəsaiti. Bakı: Qamma-serviz, 2003, 176 s.
3. Əmrahlı L.Ş., Rzayeva N.T. Uşaq psixologiyası. Bakı, 2010.
4. Rzayev B. Məktəblilərdə idrak proseslərinin fəallaşdırılması. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2000, 70 s.

5. Баранова Э.А. Диагностика познавательного интереса у младших школьников и дошкольников. М.: Речь, 2004, 219 с.

6. Р.Н. Джабраилова. Методы и методы, используемые в образовательном в образовательном процессе для формирования познавательных интересов младших школьников

Р.Н. Джабраилова

**Методы, используемые в образовательном в образовательном
процессе для формирования познавательных интересов младших школьников**

Резюме

В научной статье показано, что познавательные интересы являются важным фактором обучения младших школьников и важнейшим фактором формирования личности. Многие методы используются в учебной деятельности для изучения познавательных интересов младших школьников. Применение методов в учебном процессе способствует развитию творческих процессов младших школьников, а это положительно влияет на формирование познавательных интересов учащихся.

R.N. Jabrayilova

**Methods used in the educational process
for forming cognitive interests of junior school children**

Summary

The scientific article shows that cognitive interests are an important factor in the education of younger schoolchildren and the most important factor in the formation of personality. Many methods are used in educational activities to study the cognitive interests of primary schoolchildren. The application of methods in the training process helps the development of creative processes of young schoolchildren, and this has a positive effect on the formation of students' cognitive interests.

Redaksiyaya daxil olub: 03.10.2023